

УДК 811.161.2'42

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ПОЕТИЧНОМУ ТВОРІ (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ В. ГЕРАСИМ'ЮКА)

Кальченко Т. Ю.

Харківський національний університет імені В. Н. Карабіна, м. Харків

Стаття присвячена розгляду особливостей поетичної мови одного з поетів-вісімдесятників В. Герасим'юка. Досліджується функціональний аспект прецедентних феноменів, включених у поетичний контекст. Виокремлюються номінативна, оцінна, організаційна, ігрова та парольна функції прецедентних одиниць.

Ключові слова: прецедентний феномен, поетична мова, функціональний аспект.

Постановка проблеми. Поетична мова була предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: В. Виноградова, В. Григор'єва, С. Єрмоленко, Ю. Лотмана, А. Мойсієнка, О. Потебні, Р. Якобсона та ін. До розгляду прецедентних феноменів зверталися українські та зарубіжні дослідники, серед яких Д. Гудков, Ю. Караулов, В. Красних, О. Найдюк, І. Сахарук, Р. Чорновол-Ткаченко. Розгляд функціонального навантаження мовних засобів, наявних у художньому творі, та пов'язаних із ним семантичних зрушень є однією з актуальних проблем сучасного мовознавства.

Під прецедентним феноменом ми розуміємо мовну одиницю, відому більшості представників національної лінгвокультурної спільноти, якій притаманні такі риси, як регулярна відтворюваність у мові, значущість для мовців і набір оцінних асоціацій.

Метою статті є розгляд функціональних особливостей прецедентних феноменів, наявних у художньому дискурсі, зокрема в поетичних творах. Така мета дослідження обумовлюється актуальністю проблеми, адже на сьогодні у світовому мовознавстві підсилюється увага до антропоцентричних аспектів мови. Дослідження прецедентних феноменів відбувається в руслі антропоцентричної парадигми, оскільки сама природа цих мовних одиниць передбачає пов'язаність із екстралінгвальними чинниками та зануреність в національну мовну картину світу.

За О. Нахімовою, виокремлюються такі функції прецедентних феноменів, як оцінна, моделювальна, прагматична, естетична, парольна ігрова, евфемістична» [8, с. 142–144]. Г. Слишкін, досліджуючи засоби апеляції до концептів прецедентних текстів, визначає чотири основні функції прецедентних феноменів: номінативну, персуазивну, людичну і парольну [9, с. 114–115]. За О. Найдюк, прецедентні феномени виконують інформативну, номінативну, сюжетно-композиційну функції та функцію характеристики. Інформативна функція таких мовних одиниць, на думку дослідниці, виявляє себе у постачанні фактів із життя автора твору та інформації про етичні норми суспільства. У номінативній функції прецедентні феномени є репрезентантами доміантних чи периферійних ознак різних концептів: політичних, економічних, культурних тощо. Функція характеристики виявляється у творенні стилістичних фі-

гур порівняння, метафори, метонімії. Сюжетно-композиційна функція стає можливою за умови створення ефекту очікування розвитку подій, що зумовлено оцінними конотаціями, які активізуються при сприйнятті прецедентних феноменів [7]. Різноманіття підходів до окреслення функцій прецедентних одиниць створює підстави для більш глибокого їх дослідження.

Предметом нашого зацікавлення стали особливості функціонування прецедентних феноменів у поетичному дискурсі, тому є доцільним окреслити найбільш показові функції таких мовних одиниць саме в поетичному творі. В. Калашник і М. Філон зауважують: «Поетичний текст, поза сумнівом, веде в царину різноманітних форм культурного існування мови — міфологічних, народнопоетичних, релігійних та ін. Потенційно й реально кожне слово несе в собі відбиток культурного цілого, в якому знаходять вираження інтенції суб'єкта культури (мовця), зберігає незнищений слід типових колективних уявлень про світ. Отже, слово для автора є певною мірою зразковим, модельним, воно детермінує правила його художньої вербалізації» [5, с. 644]. Саме тому поетичний текст вимагає цілісного прочитання й аналізу різноманітних екстралінгвальних чинників. Для художнього твору характерним є використання прецедентних феноменів не тільки для увиразнення основної тональності твору, збагачення семантики мовних одиниць, але і як стрижневого компонента, основи художнього образу.

За стильовою манерою письма та періодом творчості В. Герасим'юк належить до поетів-постмодерністів. За висловом О. Маленко, «...постмодерністами заново прочитується контекст національної та світової літератури, історії, культури, і не лише прочитується, а на підставі старого коду твориться свій власний, віртуальний текстосвіт, у якому розгортаються інші сюжети, сценарії, фрейми» [6]. У поезіях автора прецедентні феномени відіграють важливу роль, слугуючи засобом економії вислову, характеристики, побудови художнього образу.

Дослідники розрізняють національно-, соціумно- та індивідуально-прецедентні феномени, тим самим визначаючи референтну групу, якій буде зрозумілий той чи інший прецедентний феномен. Для творчості В. Герасим'юка характерним є уживання усіх названих видів прецедентних феноменів. Так, із деяких поезій ми дізнаємося про факти з життя поета: *Впав на гори, на смереки, на потоки, на царинки – упав на килим, який виткала у мене в узолів'ї Танасійчук Параска з Косівщини. Непідкупна жінка. Вона зіткала і мене* [4, с. 11]. Власне ім'я, наведене у контексті, є індивідуально-прецедентним феноменом, оскільки не несе додаткових конотативних значень для пересічного мовця і є важливим саме для автора, його власної творчої еволюції. На таку важливість вказує образ-лексема *килим*, який є одним із ключових у поетичній картині автора. Так, образ килима неодноразово з'являється в інших контекстах, набуваючи семантики творчої еволюції, зв'язку із рідною землею: *Тут, на землі, виткані ми, мов килими, – Так я писав, так пізнавав рідний узір...* [3, с. 267]. У попередньому контексті власне ім'я ткалі не несе жодної додаткової інформації про його носійку, така інформація здобувається з контексту, з оцінного виразу *Непідкупна жінка*, що дозволяє стверджувати про номінативну роль цього прецедентного феномена.

Подібна функція прецедентного феномена виявляється і в наступному контексті: *В горах є ще дві гражди. Хлопці, знімайте кіно. Там, як треба, до шлюбу співають, як треба ховають українських акторів, яким продають полотно. А за рік, і за два, і за три поійменно згадають. Не про Йванка й Марічку, а про Миколайчука ще розкажуть у горах – такі були кіна, панове* [1, с. 60]. Іван Миколайчук певною мірою є символом українського кінематографу. Використовуючи лексему на позначення його імені і протиставляючи його традиційному карпатському фольклору – легенді про *Йванка й Марічку*, автор підсилює високе звучання вірша. На нашу думку, у наведеному контексті номінативна функція прецедентного феномена доповнюється оцінною, оскільки постать Миколайчука є відомою в сфері кіномистецтва, відповідно, може містити такі додаткові конотативні значення, як «талант», «акторська майстерність», «національна самосвідомість» тощо.

Такі риси поетичного твору, як точна, яскрава образність і наближеність до реалій життя, спонукають читача давати власну оцінку творові та зображеній у ньому реальності. Цьому сприяє розуміння читачем змісту прецедентних феноменів, яке змушує певним чином реагувати на них, вибудовуючи власну позицію щодо поетичного твору, зображених у ньому реалій і почуттів. У цьому виявляється оцінна функція прецедентних феноменів.

Для дослідження функціонування прецедентних феноменів у художньому дискурсі надзвичайно важливим є образний аспект, який організує, структурує та увиразнює внутрішню форму художнього твору. Яскравим прикладом вияву такого аспекту є вірш В. Герасим'юка «Ахілесова п'ята»: *Був такий день, коли не можна нічого тягти з лісу, бо прилізе гадина додому. <...> Була така година вдосвіта, коли змія ота зігрілася на литці легіня, який спав на печі, і вжалила його в п'яту, коли придавив її у сні. Був такий легінь, який мав силу богатирську, але боявся своєї п'яти, бо в ній залишилася глибока діра, звідки око лиховісне блимало...* [3, с. 9]. Заголовок вірша несе важливе функціональне навантаження, оскільки прецедентний текст – антична легенда про Ахіла – організовує художній простір поезії навколо стрижневого образу, викликає певні очікування, які обумовлюють сприйняття семантичних перетинів національної та міфологічної картин світу. Уведене в контекст поезії народне вірування про заборону йти до лісу в певний день, пов'язане з так званими «звіровими святами», посилює національний підтекст твору. Покладений в основу художнього образу, прецедентний феномен під впливом власне-авторського сприйняття набуває додаткових конотацій, підсилює ідейний зміст твору, створює додаткові смислові шари.

Поетичний твір характеризується складною семантикою і багатозначністю інтерпретацій. Функціональне навантаження мовних одиниць-конструктів поетичного твору також складається з кількох аспектів. Так, оцінна функція прецедентних феноменів часто доповнюється ігровою: *Свобода – це задихана жінка з диктофоном у руці, яка біжить бульваром Шевченка вгору, вона тільки що вислухала художника Панаса Заливаха, і тепер бульвар душить її, як змії, як коридор на вулиці Франка, і навіть Той, що в скалі сидить, кричить: лупайте сю скалу! І куди нам тепер його подіти? Де він тепер сидітиме?* [3, с. 20–23]. Сполучення в поетичному тексті цитат з поезій різних авторів створює ігровий ефект, експресія якого поглиблюється введенням підсилюва-

льної частки «навіть». Мовна гра у нашому контексті має важливе оцінне значення. Увага поета спрямована на увиразнення обмеженої атмосфери радянської дійсності, зображеної через протиставлення концептів свободи і застою, мовними виразниками яких є прецедентне ім'я Панаса Заливахи і порівняння *тепер бульвар душить її, як змії*. Прецедентне власне ім'я художника використовується як символ творчої свободи, таланту, тоді як останню фразу можна тлумачити як відсилання до античної легенди про Лаокоона, задушеного в обіймах змія.

Близькою до ігрової та оцінної функцій є парольна функція прецедентних феноменів, тобто завуальована оцінка явищ, якою часто користується поет в розрахунку на читача, що зможе певним чином розшифрувати контекст: *Куди ми йшли, коли зоря погасла, до того ж, кажуть, «на межі епох»? Невже ж то вибирати було, як ясла: «за нами майбуття» чи «з нами бог»? [2, с. 63]. Як і в попередньому прикладі, вірш побудовано на протиставленні сучасної авторові дійсності та біблійних ідеалів. Таке протиставлення виявляється на текстовому рівні за допомогою прецедентних висловів – девізу гітлер'югенд «За нами майбуття» та фрази «З нами бог», котра використовувалася як девіз у Германській та Російській імперіях.*

Уважаємо, що вірш може мати й інакше прочитання: «вибір ясел» може розшифруватися як відсилання до філософської проблеми буріданового віслюка, що не може зробити вибір між двома однаковими оберемками сіна. Таким чином, вибір стає неактуальним, оскільки обирати нема з чого. Віддаленість сучасної авторові дійсності від біблійних ідеалів увиразнюється образом зорі, що «погасла», та висловом «на межі епох», таким чином доповнюючи символічне навантаження поезії значеннями хаосу, роздрібненості, людської ізольованості.

Уводячи до тексту прецедентні феномени, автор створює певним чином зашифроване послання, змушує читача до співтворчості, пошуку. Знайомі представникові лінгвокультурної спільноти реалії, закодовані у формі прецедентних мовних одиниць, набувають гостроти, більшої семантичної навантаженості, викликають неоднозначну оцінку та шлейф асоціацій.

Висновки. Розглянуті нами функції прецедентного феномена дозволяють визначити його як складну одиницю ментального рівня, аксіологічний, лінгвокультурний та образний зміст якої виявляється в контексті та значною мірою залежить від фонових знань читача. Найважливіші функції прецедентних феноменів, що виявляються у художньому дискурсі, – номінативна, оцінна, організаційна, ігрова і парольна – взаємодоповнюють одна одну, створюючи простір для різноманітних інтерпретацій поетичного твору. Сказане повною мірою стосується поетичної манери В. Герасим'юка, яка є вираженням власної громадянської позиції поета. Наведений фактичний матеріал свідчить про важливість прецедентних феноменів для створення авторської поетичної картини світу, в якій переплітаються атрибутика сучасної авторові доби, релігійна символіка і елементи національної автентики.

Список літератури

1. Герасим'юк В. Діти трепети : поезії / В. Герасим'юк. – К. : Молодь, 1991. – 128 с.
2. Герасим'юк В. Космацький узір : поезії / В. Герасим'юк. – К. : Рад. письменник, 1989. – 135 с.
3. Герасим'юк В. Папороть : поезії / хпіслямова, упорядкув. другого розд. і комент. К. Москальця. – К. : ВЦ «Просвіта», 2006. – 328 с.

4. Герасим'юк В. Смереки : поезії / В. Герасим'юк. – К. : Молодь. 1982. – 88 с.
5. Калашник В. С. Значення і смисл поетичного слова в лінгвістичному вимірі / В. С. Калашник, М. І. Філон // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – № 910. – Вип. 60. – Ч. І. – 2010. – С. 643–647.
6. Маленко О. О. Інтертекстуальність в українській постмодерній поезії : діалог культурних кодів / О. О. Маленко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu/lingv/2008_25/23.html.
7. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 «германські мови» / О. В. Найдюк. – Луцьк. – 2008. – 200 с.
8. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации : [монография] / Елена Анатольевна Нахимова ; ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т» ; Ин-т социального образования. – Екатеринбург, 2007. – 207 с.
9. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе : [монография] / Геннадий Геннадьевич Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 141 с.

Кальченко Т. Ю. Функціональна навантаження прецедентних феноменів в поетичному творі (на матеріалі лірики В. Герасим'юка) / Т. Ю. Кальченко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 4, ч. 2. – С. 514–518.

В статье рассматриваются особенности поэтического языка поэта-восьмидесятника В. Герасим'юка. Исследуется функциональная нагрузка прецедентных феноменов, включенных в поэтический контекст. Выделяются номинативная, оценочная, организационная, игровая и парольная функции прецедентных единиц.

Ключевые слова: прецедентный феномен, поэтический язык, функциональный аспект.

Kalchenko T. The functional loading of the precedent phenomenon at the poetical writing (at the material of lyric poetry by V. Gerasimiuk) / T. Kalchenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2012. – Vol. 25 (64), No 4, part 2. – P. 514–518.

The paper deals with the peculiarities of the poetic language of V. Gerasim'juk. It is investigated the functioning of precedent phenomena which are incorporated in poetic context. The author points out the nominative, appraisal, organizational, play and code functions of the precedent units.

Key words: precedent phenomenon, poetic language, functional aspect.

Поступила в редакцию 19.10.2012 г.